

Hrvatska u 20. stoljeću

Zbornik Hrvatska u XX. stoljeću (2006) urednik izdanja Ljubomir Antić,
Zagreb: Matica Hrvatska.

Prije dvije godine Matica hrvatska organizirala je znanstveni skup *Hrvatska politika u XX. stoljeću* čiju je koncepciju osmislio prof. dr. Ljubomir Antić, iako se ona – kako to obično biva – nije u potpunosti ostvarila. Ipak, 2006. je u Zagrebu objavljen zbornik referata s tog skupa. Najveća vrijednost tog znanstvenog skupa i zbornika jest u tome što je to prvi sustavni pregled mnogih problema hrvatske politike u 20. stoljeću o kojima pišu stručnjaci koji se time bave. Treba istaknuti da su neke teme i problemi dosad iscrpno istraženi, što je omogućilo donošenje manje-više objektivno prikazivanje događaja, dok su drugi nedovoljno istraženi, a neki još i danas za mnoge imaju veliki emocionalni naboj, pa se zasad ne može postići suglasnost čak ni o tijeku tih događaja a kamoli o njihovu značaju, ali je ipak najvažnije nastojanje povjesničara koji imaju različite poglede na ta zbivanja da o svim problemima raspravljaju znanstvenim argumentima.

Skup je započeo izlaganjem akademika **Nikše Stančića** koji je pokazao kako je proces hrvatske nacionalne integracije u 19. i 20. stoljeću bio vrlo kompleksan i pod utjecajem niza faktora. On je podsjetio da je hrvatski prostor na početku novoga vijeka odvojen radi procesa refeudalizacije i osmanskih osvajanja od zapadnog razvoja te zajedno sa srednjoeuropskim i jugoistočnim dijelom Europe prošao proces društvenog razvoja i oblikovanja nacija koji je poprimio zasebne oblike te se tek danas opet uključuje u procese razvoja Zapada. Nacije na Zapadu stvarale su se integriranjem svih državljana u jednu naciju: „od države k naciji“, a u Srednjoj i Jugoistočnoj Europi, na temelju jezičke i etničke diferencijacije, „od nacije prema državi“. Hrvatska nacija se u 19. i 20. stoljeću, poput drugih zapadnoslavenskih nacija, integrirala od „nacije društvenih elita do nacionalizacije masa“, a Hrvati kao mali narod, čiji jezik kao poseban slavenski lingvisti nisu uočavali, integrirali su se u okviru dvaju koncepata nacionalne integracije: hrvatski i slavenski, tj. južnoslavenski odnosno jugoslavenski, koji se dijelio na federalistički i unitaristički. U prvoj je jugoslavenskoj državi iza unitarnog jugoslavenstva forsirana srpska hegemonija, u drugoj federalizam često nije poštovan, ali je donošenje konfederalnog Ustava 1974. omogućilo legalno osamostaljenje Hrvatske 1991. godine.

Ljubomir Antić je, govoreći o ideologiji jugoslavenstva, analizirao zapravo samo shvaćanja zastupnika unitarne koncepcije jugoslavenstva.

Hrvoje Matković je, govoreći o hrvatskoj politici u Prvome svjetskom ratu u kome je i zalaganjem hrvatskih političara nastala prva jugoslavenska država, dao i podatke o nekim zastupnicima federalne koncepcije ili pragmatičnog pristupa jugoslavenstvu.

Referat **Branke Boban** donosi nove podatke o Radićevu shvaćanju jugoslavenstva i ponašanja u tom ratu.

Referati **Tihomira Cipeka** i **Marijana Maticke** izvrsna su dopuna referatu Nikše Stančića jer govore o glavnim karakteristikama država u kojima su Hrvati živjeli u 20. stoljeću. Cipek je argumentirao hipotezu da je za Hrvatsku 20. stoljeće bilo stoljeće diktatura, jer je ona prošla put od apsolutizma i pseudoparlamentarizma Austro-Ugarske, pseudoparlamentarizma i velikosrpske diktature u Kraljevini Jugoslaviji, totalitarnog sustava ustaške države, komunističkog totalitarizma i autoritarizma koji se od šezdesetih godina 20. stoljeća

ublažavao do neoliberalne demokracije samostalne Hrvatske, što opterećuje i današnji politički život Hrvatske. Matica je analizom ustava i drugih dokumenata zaključio da su predstavnički sustavi u kojima se Hrvatska nalazila od 1918. kao i praksa parlamentarnog djelovanja bili ograničeni u usporedbi s klasičnim parlamentarnim demokracijama te su i hrvatske demokratske tradicije male.

Cijelo 20. stoljeće obuhvaća i **Jure Krišto** u referatu o Katoličkoj crkvi u hrvatskoj politici, ali je šteta što u prikazu sukoba između Crkve i liberala na početku stoljeća nije iznio temeljne ideje koje su zastupali pripadnici Crkve – da je sukob vođen na nivou dogme (pitanje odnosa prema racionalizmu, prosvjetiteljstvu, odnosu crkve i države, katolicizma i hrvatstva te jugoslavenske ideje) i praktičnog života (društveni sustav i socijalni problemi) te da su pojedini listovi i predstavnici Crkve bili u sukobu ne samo s naprednjacima, nego sa širim krugovima intelektualne i političke javnosti te su kritizirana i izdanja Matice hrvatske, a da su Antun i Stjepan Radić kao i drugi članovi HSS često kritizirali neke pojave u ponašanju Crkve, a bili i sami kritizirani.

Stjepan Matković upozorio je da su sve političke stranke i skupine u banskoj Hrvatskoj uoči Prvoga svjetskog rata u programima polazile od nekih elemenata moderniteta, te da su takve elemente sadržavali i programi na pr. unionista, a šteta je što uz sličnosti ne pokazuje kako su među njima postojale velike razlike kako u temeljnim shvaćanjima liberalizma, demokracije i nacionalne ideje, tako i u praktičnom političkom djelovanju, jer je to bitno utjecalo na politički život tadašnje Hrvatske.

Mira Kolar je u referatu o bitnim značajkama položaja Hrvatske u prvoj Jugoslaviji s pravom zaključila da je od početka postojanja te države trajala i kriza vlasti i kriza države jer je tu državu karakterizirala loša i nasilna uprava i velikosrpske pretenzije, a posebno argumentirano je pokazala nekompetentnost državnih vlasti u utjecaju na gospodarstvo koje je, osim na početku, bilo stalno u krizi. No mislim da je previše kruto zaključila da je ta država Hrvatima nametnuta odozgo voljom velikih sila, kao i da su te sile kolonijalnim tretiranjem gurnule Jugoslaviju i Hrvatsku u okrilje fašizma jer i sama govori da su Hrvati najviše doprinijeli njenom stvaranju, a samo dio njih se sam vezao za sile Osovine.

Teške prilike u kojima su se Hrvati borili za svoj opstanak, ali i koje su doprinijele da se definitivno završi proces razvoja od „nacije društvenih elita do nacionalizacije masa“, pokazuje referat **Stijepa Obada** o talijanskom i srpskom posezanju na Dalmaciju između dva svjetska rata.

Suzana Leček u referatu o politizaciji hrvatskog seljaštva od 1918. do 1941. pokazuje da je proces političke mobilizacije najširih slojeva hrvatskog naroda, tj. seljaštva ostvaren djelovanjem Hrvatske seljačke stranke i na programu gospodarske modernizacije, obrazovanja i socijalne pravde.

Referat **Nade Kisić Kolanović** o hrvatskoj historiografiji o Drugom svjetskom ratu je uvod u raspravu o povijesnom razvoju u drugoj polovici 20. stoljeća. No njen je referat zapravo prilog raspravi o toj temi, koncentriran na odnos „marksističkog“ obrasca istraživanja i obrasca koji ona nalazi nakon 1990. o NDH i Drugom svjetskom ratu. Njena teza je da su istraživanja „u historiografskom smislu gotovo do pada komunizma bila singularna“ i svodila se na povijest komunističkog pokreta i njegove uloge u izgradnji Hrvatske unutar jugoslavenske države, a uloga građansko-liberalne elite kao i NDH je „bila valjana ukoliko se njome dopiralo do ‘fašističke’ biti tih sastavnica društva“, a da se tek nakon 1990., u skladu s postmodernim shvaćanjima, javio napor da se objektivizira „hrvatsku državu 1941.-1945.“, ali da se pri tom došlo u iskušenje da se parcijalno koriste

arhivski materijali, publicistički radovi i memoarski zapisi kao konačne istine. Pritom je i sama zanemarila publicističke i memoarske radove „građansko-liberalne elite“ koja je opstala makar djelomice i u Jugoslaviji, a i u emigraciji, a koja je, kao i Vladko Maček (o kome ništa nismo čuli na ovom skupu!), osuđivala ulogu ustaša i karakter NDH, ali i poratne zločine komunističke diktature. No ona se zalaže da se izbjegnju pristranosti jednog i drugog obrasca, a za profesionalni pristup istraživanju. Njen zaključak, da pojmovi koje je koristila historiografija do 1990. kao „narodnooslobodilački pokret“, „kvislinzi“, „narodni neprijatelj“ i slični imaju relativno značenje, čitaoci bi trebali usporediti s referatima Ive Goldsteina i Petra Strčića.

Ivo Goldstein je u referatu o osnovnim značajkama hrvatskog antifašističkog pokreta od 1941. do 1945. u sklopu velike antifašističke koalicije definirao pojam „antifašizma“ i „antifašističkog pokreta“, te nastojao pokazati posebnosti toga pokreta i NOB-a u Hrvatskoj „zbog slojevitosti utjecaja i složene vanjskopolitičke i unutarpolitičke situacije“, te konstatirao da su se komunisti krajnje požrtvovno borili za pobjedu antifašizma ali i za krajnje ciljeve svoje stranke te su stekli značajnu podršku najširih slojeva koja se na kraju rata provođenjem diktature proletarijata, odnosno komunističke partije, smanjivala.

Petar Strčić je u duhovitom ali ozbiljnom izlaganju na pojedinačnim primjerima pokazao kako su se razni istaknuti članovi KP/SK različito u razna vremena odnosili prema hrvatskom nacionalnom pitanju, a da su neki, koje se drži za prave hrvatske nacionaliste, potpuno zanemarili probleme istarskih Hrvata. Istakao je da se slično ponašao i Josip Broz Tito, ali je „takav kakav je bio, pa i pod teretom današnjih optužbi da je zapravo bio ne samo običan, beščudni diktator, nego i zloglasni ratni zločinac“ shvatio problem Istre, a 1945. odbio obnovu unitarne Jugoslavije te stvaranjem jugoslavenske federacije stvorio i Socijalističku Republiku Hrvatsku što je bio temelj osnivanja i opstanka Republike Hrvatske 90-tih godina 20. stoljeća.

Berislav Jandrić je, nakon uvoda o borbi komunističkog režima protiv raznih oblika oporbenog djelovanja u zemlji i inozemstvu, dao pregled grupa i stranaka koje su bile opozicija tom režimu. Njegovi podaci o terorističkoj djelatnosti nekih od tih grupa su-protni su navodima **Marija Jareba** o djelovanju hrvatske političke emigracije od 1928. do 1990. sa samo par terorističkih akcija. No prava slika o tome moći će se dobiti tek istraživanjem dokumenata policija i obavještajnih službi država u kojima su oni živjeli i djelovali, tim prije što su ustaše, kao i četnici, u nekim od tih država 1945. prihvaćani upravo zato da ih se koristi za diverzantske akcije kojima se trebao rušiti komunistički režim u Jugoslaviji.

Tvrtko Jakovina je u najvećem tekstu u ovom zborniku dao pregled najvažnijih događaja i akcija u vanjskoj politici Jugoslavije, počevši od otpora Staljinu 1948. u kojoj je glavnu ulogu imao Josip Broz Tito i po kojoj je ona postala poznata u cijelom svijetu, a u kojima je svojim ljudima u diplomaciji i položajem Brijuna rijetko samostalno sudjelovala i Hrvatska.

Referat **Zdenka Radelića** govori kako je nakon rata i obračuna s ustaškim i domobranskim postrojbama, Komunistička partija, koristeći pobjednički zanos dijela stanovnika, instrumente vlasti, vojsku, policiju i obavještajne službe, a i formalnu demokratsku proceduru, ali i njihovu neslogu i neorganiziranost, uspjela s političke pozornice maknuti sve ostatke građanskih stranaka, prije svega HSS i Katoličku crkvu.

No tijekom vremena formirale su se u zemlji nove grupe kritičara režima, pa i u okviru SKH, posebno nezadovoljne obnovljenim tendencijama srpske dominacije, iz čega se

1971. razvilo i „Hrvatsko proljeće“ o kojem, kao uvodu u 1991. godinu, dokumentirano piše **Ivica Šute**.

Zbornik završava referatom „Hrvatska uoči i nakon osamostaljenja“ u kojem **Ivo Perić** zbog bliskosti događaja nije mogao dati više od pregleda glavnih događaja u procesu osamostaljenja Hrvatske i obrane od agresije JNA i Srbije.

U cjelini, kako sam konstatirala na početku, ovaj zbornik, kao i znanstveni skup na kojem su izneseni ovdje tiskani referati, pokazao je da je hrvatska historiografija sposobna dati već sada dosta objektivnu sliku mnogih elemenata hrvatske politike XX. stoljeća, ali da će samo daljnja profesionalna istraživanja omogućiti da se izradi i cjelovit sintetički prikaz tih zbivanja i hrvatske politike u XX. stoljeću u cjelini.

Branka BOBAN

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

38

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a bold, sans-serif font, followed by the word 'press' in a smaller, lowercase, sans-serif font. The 'FF' is stylized with a horizontal line through the middle of the letters.

ZAGREB 2006.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 38

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2006. godine

Naklada

400 primjeraka